

4. Медведев В.И. О проблеме адаптации // Компоненты адаптационного процесса. – Л.: Наука, 1984. – С. 4.
5. Слободчиков В.И. Категория возраста в психологии и педагогике развития // Вопросы психологии. – 1991. – №2. – С. 37–51.
6. Слоним А.Д. Среда и поведение. Формирование адаптивного поведения. – Л.: Наука, 1976. – 211 с.

УДК 37.034

О. Д. Лусік

З ДОСВІДУ ПРАВОВОГО І ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ

Проблеми правового виховання традиційно посідають значне місце в системі виховної роботи з учнями. Різні аспекти цього питання висвітлені в роботах таких науковців, як М.М. Фіцула, А.М. Мозіль, О.О. Бодальов, А. М.Бойко. Особливе місце у цій роботі займають “психологічні практикуми і тренінги” – використання науково-популярних текстів, запитальників, завдань і прав, спостереження за поведінкою оточуючих людей, а також організація диспутів, вікторин, вечорів запитань і відповідей та ін., організація суспільно корисних справ.

Мета даної статті: дослідити гуманізацію спілкування учнів, вплив ціннісного ставлення до людини і розвиток правової культури.

Дослідно-експериментальна робота з розвитку правових відносин підлітків у позаурочній діяльності будувалась на основі даних психолого-педагогічної науки. Частково ми виходили з того, що процес формування самооцінки обумовлений взаємодією зовнішніх впливів на учня з внутрішніми умовами і факторами, найважливішим з яких є його оціночна діяльність.

У нашому експерименті формування самооцінки учнів було спрямоване на усвідомлення ними цінності людських стосунків між людьми, а також на оцінку їх морально-правових якостей з точки зору необхідності, корисності, приємності, відповідності. Доброзичливість, вміння поставити себе на місце іншого, зрозуміти його, вести себе порядно і благородно – запорука контактності у спілкуванні, умова формування морально-правової культури. Цьому ми послідовно і цілеспрямовано вчили школярів.

Тренінгові заняття дають можливість виробити адекватну оцінку, гідне почуття до самого себе. Учасники тренінгу набувають досвіду вирішення власних особистих проблем.

У програмі тренінгу використовують такі методичні засоби, які поліпшують позитивне відношення до себе самого, кожного з учасників тренінгу, а саме: психомалюнок, психодрама, психогімнастика, навчальні ігри, рольові ігри, аналіз ситуації, групова дискусія, метод самопізнання.

Вчителям варто вміло озброювати учнів морально-правовими знаннями, формувати правову культуру підлітків.

На жаль, зберігається тенденція останніх років щодо зростання у підлітковому середовищі корисливих злочинів (крадіжок, пограбувань та розбійних нападів), що посилюється погіршенням морально-психологічного клімату у суспільстві, зростанням настроїв розгубленості, невпевненості в майбутньому. Серед дітей, підлітків частішають емоційні зриви, випадки неадекватного реагування.

Серйозну занепокоєність викликає збільшення неформальних угруповань асоціального напрямку, які чинять масові хуліганські дії, що викликають негативний резонанс серед громадськості.

Як віддзеркалення процесів у дорослому середовищі серед підлітків, також поширюються правопорушення, пов'язані з вимаганням речей та грошей під загрозою вбивства (так звані “рекети”).

Природно, що причини протиправної поведінки неповнолітніх та молоді тісно пов'язані з сьогодишньою соціально-економічною і політичною нестабільністю у суспільстві, конкретною ситуацією та умовами виховання у сім'ї.

На поширення негативних тенденцій у молодіжному середовищі певною мірою впливають недоліки у навчально-виховному процесі шкіл, позашкільних закладів, які мають місце в діяльності у багатьох із них.

Вимогою часу є докорінне підвищення правової культури всіх учасників навчально-виховного процесу: учнів, педагогів, батьків як через систематичну правову пропаганду, так і через додержання правових норм, дисципліни у діяльності навчально-виховних закладів, чітке визначення і забезпечення прав та обов'язків кожного в їх єдності.

Успіх формування правової культури значною мірою залежить від того, наскільки виховна робота активізує внутрішні можливості самої дитини.

Основною метою діяльності педагогічного колективу слід вважати досягнення високого рівня розвитку правової свідомості особистості.

Важливо, що виховна робота стимулювала школярів до максимального виявлення свого "Я" – "тут і тепер", в даний момент сьогодишнього життя і діяльності. З метою коригування взаємин учнів створювались спеціальні ситуації: гарантованого успіху, авансованого довір'я, змагальності, суперництва, вільного вибору, що давало змогу педагогові уникати примусу, повчань, можливість самій особистості зайняти суб'єктну позицію.

У дослідженні поряд з традиційними представлені й нетрадиційні форми групової діяльності дітей, деякі з них мали ігрову інструментовку або були грою.

Все це сприяло осягненню вихованцями людини як цінності, а також цінності своєї індивідуальності як неповторного мікросвіту, формуванню в них почуття власної гідності, розвивало комунікативні вміння.

Важливим напрямом дослідно-експериментальної роботи був розвиток емоційної сприйнятливості в школярів, співчуття і співпереживання людям. Особлива увага приділялася вихованню почуття сорому, розкаяння, спокути та ін. З метою їх формування ми ознайомлювали дітей із змістом важливих емоційних станів людини. Формували уявлення про характер реакцій людини на добре, дбайливе ставлення, а також на грубощі, байдужість, неповагу до себе і норми правової культури, що впливають звідси; розширювали особистий досвід виявів співчуття і співпереживання, творення радості для іншого.

Сукупність методів і прийомів формування емоційного орієнтування учнів склали: метод розв'язання морально-психологічних завдань, "години відвертості", педагогічні плакати, малюнки, включення у всі види діяльності учнів моментів діалогічного спілкування. Систематична робота з формування емоційної сприйнятливості, розвитку співчуття і співпереживання, а також психотренінги спілкування і розвитку комунікативних умінь сприяли зменшенню частки імпульсивної поведінки учнів, стимулювали негативні емоції, привели до гуманізації їх взаємин, що виявлялося у ставленні до людини як цінності. Зріс рівень осмислення даних цінностей. Це знайшло відображення в більш повній характеристиці змісту цінностей, сфер їх вияву. Змінилась картина життєвих цінностей підлітків. У ЗОШ № 14 опитано 200 чоловік 6–9 класів (100 – в експериментальних, 100 – в контрольних класах). Так, повагу людської гідності визначили найбільш важливою цінністю 12% учнів експериментальних класів, що привело до переміщення цієї цінності з 10 на 4 місце у ряді життєвих цінностей, взаєморозуміння – 36,3% (2 місце), співчуття іншому – 34,8% (3 місце), більш багаточисельними для підлітків експериментальних класів (порівняно з контрольним класом) у виконанні громадської роботи гуманістичного характеру були добровільність і старанність у діяльності, направленої на піклування про інших. Це пояснюється якісними змінами у мотиваційній направленості поведінки підлітків. Кількість учнів, які керуються у своїй поведінці гуманістичними мотивами, для них повага і піклування про оточуючих, чуйність і доброзичливе ставлення до людей, розуміння і безкорислива допомога іншим стали потребою, в експериментальних класах склала 20–21%,

у контрольних класах таких учнів було тільки 14–15%. Необхідністю виконання свого громадського обов'язку відносно до інших людей в експериментальних групах 31% учнів (26% – контрольних).

До кінця експерименту значна частина учнів була переконана, що щасливіший той, хто приніс щастя і радість більшій кількості людей. Це вказує на високий ступінь усвідомлення підлітками емоційного компонента морально-правових цінностей – переживання радості і задоволення від благородного вчинку, бачення в благородних вчинках красу і засоби для самоутвердження.

Дослідно-експериментальна робота показала динамічний характер усіх компонентів правової культури особистості, дала змогу простежити її якісні та кількісні зміни. Порівняльний аналіз одержаних даних на початку і в кінці дослідно-експериментальної роботи виявив зміни у рівнях сформованості першооснов правової культури.

З таблиці № 1 можна спостерігати розвиток пізнавального інтересу підлітка до правових знань.

Про розвиток пізнавального інтересу підлітка до правових знань ми судимо за рівнем прояву ознак: інтерес, самостійність, труднощі. У літературі [1: 17] виділено три рівні розвитку пізнавального інтересу: високий, середній, низький.

Таблиця 1.

Оцінка рівня розвитку пізнавального інтересу підлітка до правових знань.

Ознаки	Рівні ознак		
	високий	середній	низький
інтерес	до засвоєння правових знань	до фактів та їх ознак	несамостійність
самоактивність і відповідальність	самостійний, відповідальний	потребує постійної уваги	несамостійний
труднощі	робить спроби подолати	намагається подолати епізодично	бездіяльний

Дослідно-експериментальна робота привела до позитивних змін у свідомості і поведінці підлітків: переоцінки цінностей, зміни визначаючих мотивів поведінки і змісту відносин у напрямку збільшення значимості правових цінностей і зниження прагматичних, престижно-статусних; зростанню здатності до критичної оцінки себе та інших як важливої умови виникнення емоційного переживання. Зросла також здатність ідентифікації з іншим, прояву емпатійних реакцій, намітилась тенденція до зростання рефлексивно-перцептивних показників, поглиблення усвідомлення себе та іншого як носіїв соціально важливих цінностей, в першу чергу, гуманних якостей. Так, у підлітків соціально-регулятивна функція самооцінки виявилась у констатації своїх достоїнств. Були запропоновані підліткам правові лекторії, диспути, дискусійні клуби, бесіди, вечори на правову тематику, психологічні тренінги, ігри.

Об'єктом особливої уваги і спеціальної педагогічної турботи у ході експерименту були гуманістичні взаємини дітей. Головний шлях їх формування був пов'язаний з феноменами “діяльність” і “спілкування”. Саме діяльність і спілкування визначають вступ школярів у стосунки один з одним, їх вияви і реалізацію.

Щоб діяльність набула виховного характеру і сприяла гуманізації відносин між дітьми, ми прагнули розширювати її поле, наповнити гуманістичним змістом, спрямувати на турботу про людину. Тільки в системі реальних правових відносин особистості можливе засвоєння правової культури. Школа здатна виховати правову компетентність учнів через юридичний всеобуч. Об'єм знань і якість їх засвоєння повинні бути такими, щоб у

випускників школи формувались стійкий інтерес до права, уміння аналізувати навколишню дійсність з правової точки зору, розуміння важливої ролі права, правового регулювання в сучасному житті. Знання повинні забезпечити розуміння духу законів, принципів державного права. Джерела правової культури містяться в усій системі організації виховання молоді. В основі такої системи – самоуправління і дисциплінованість.

Вирішальну роль у превентивному вихованні учнів відіграє особистість учителя, авторитет батьків. Педагоги і батьки повинні поводитись так, щоб учні прагнули спілкуватися з ними, ділитися думками і сумнівами, успіхами і невдачами.

Цілком зрозуміло, що забезпечити правовиховну роботу з учнями може тільки учитель, який добре обізнаний з основними положеннями юридичної науки, добре знає методiku озброєння учнів правовими знаннями, формування у них правової свідомості, вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки.

Вирішальну роль у формуванні правової культури учнів відіграє профілактика деструктивної поведінки, хибного способу життя, тобто профілактика правового виховання. Це творчий трансформований підхід до виховання, спрямований на вирішення мети і завдань правової практики, яка в сучасних умовах розвитку різних соціальних інституцій дещо випередила теорію.

До правової роботи з учнями ми залучали батьківський комітет школи. Передусім ефективність роботи з сім'ями знижується через недостатню поінформованість класних керівників про поширення сімейного неблагополуччя і його характер. Так, понад 40 відсотків класних керівників не знають про наявність у класі учнів із сімей, в яких батьки ухиляються від виховання дітей, біля 30 відсотків – не знають про наявність конфліктних сімей, понад 40 відсотків – не інформовані про сім'ї тих учнів, де відсутні єдині вимоги до виховання дітей. У той же час педагогічні дослідження показують, що із сімей, для яких характерна загальна позитивна спрямованість, виходить 19 відсотків важковиховуваних підлітків, а із сімей з негативною спрямованістю – 41 відсоток таких неповнолітніх.

Під час аналізу причин правопорушень іноді недооцінюють силу і характер впливу виховання в сім'ї. А він буває настільки значний, що школа при несвоєчасному втручанні вже нездатна виправити становище. Випадки неправильного виховання в сім'ї не можна нейтралізувати лише впливом школи. З батьками, які не займаються вихованням дітей або шкідливо впливають на них, треба вести спеціальну роботу спільними зусиллями органів освіти, правоохоронних органів і громадськості.

Найбільш перспективними напрямками подальшої роботи є розробка науково-обґрунтованих методичних рекомендацій з питань формування в підлітків першооснов правової культури у позаурочній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Игры, обучение, тренинг. Под редакцией Бондаренко В.В. – М.: Новая школа. – 1996. – 25 с.
2. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – Х. – 1999. – 165 с
3. Психологічні основи гуманізації освіти: Книга для вчителя / За редакцією Г.О. Балла. – Київ – Рівне, – 1996. – 120 с.
4. Буянов М.І. Основи психотерапії дітей і підлітків. – К.: Вища школа, 1990. – 191 с.
5. Фіцула М.М. Правове виховання учнів. – 1996. – С. 179.

УДК 37.018

Л. М. Назаренко

РОДИННО-ШКІЛЬНА ВИХОВНА СИСТЕМА ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

В умовах розбудови парадигми особистісно зорієнтованої освіти процес виховання потребує соціальної мотивації, що принципово змінює підходи до організації родинно-